

VEGANSKÁ STRAVA: POZITIVNÍ A NEGATIVNÍ APSEKTY

VEGAN DIET: POSITIVE AND NEGATIVE ASPECTS

LIBOR ČERVENKA, IVETA BROŽKOVÁ, ZUZANA ČERVENKOVÁ

Abstrakt

Veganská strava má nízký obsah energie, nasycených mastných kyselin, ale je bohatá na polynenasycené mastné kyseliny, vlákninu a vitamíny. U veganů byl zaznamenán nízký příjem vápníku a vitamínu B₁₂. Nízká hustota kostní hmoty u veganů však není klinicky významná. Vitamín B₁₂ je nutné doplňovat pomocí farmakologických preparátů. Pro konzumaci veganské stravy svědčí snížené riziko vzniku srdečně cévních onemocnění a diabetu 2. typu. Při úpravě veganské stravy je z hygienického hlediska potřeba tepelné úpravy. Byla dokázána zvýšená expozice pesticidům a dusičnanům.

Klíčová slova:

Vegan, výživa, nemoc, hygiena

Abstract

Low energy intake and small amount of saturated fatty acids, high intake of poly-unsaturated fatty acids, fiber and vitamins are main advantages of vegan diet. Low intake of calcium led to low density of bone matrix, however without clinical significance. The B₁₂ status should be maintain by supplementation. The pros of vegan diet is low incidence of heart and coronary disease and 2 type diabetes. From the hygienic point of view, temperature treatment of vegan meal is recommended. There is a risk of higher intakes of pesticides and nitrates among vegan population.

Key words:

Vegan diet, nutrition, disease, hygiene

Úvod

Veganství může představovat životní filozofii člověka spojenou s ochranou živočichů, nesouhlasu s jejich zabíjením pro obživu lidí. Na druhé straně mohou k veganství vést praktické důvody, jako je zlepšení životosprávy a tím k redukcí tělesné hmotnosti, snížení cholesterolu a triacylglycerolů v krevní plasmě. Veganská strava zahrnuje pouze produkty z rostlin, a to jak syrových, tak tepelně upravených. V jídelníčku veganů tedy převažují luštěniny, zelenina, ovoce, cereálie a jiná semena či ořechy. Vliv veganské stravy na zdraví lidí je poměrně často předmětem různých dotazníkových, ale i klinických výzkumů. Mezi nejčastěji diskutované zdravotní aspekty patří vliv na tělesnou hmotnost (nadváha, obezita), riziko srdečně-cévních onemocnění (SCO), riziko vzniku rakoviny, kvalitu kostí a vůbec celkovou mortalitu.

1. Nutriční kvalita

Obecně lze říci, že ve veganské stravě převládají sacharidy, zejména vláknina, je bohatá na ω -6 mastné kyseliny, karotenoidní látky, vitamín C, vitamín E. Na druhé straně obsahuje méně proteinů, nasycených mastných kyselin, ω -3 mastné kyseliny a vitamíny A, D a B₁₂. Z minerálních látek mohou být deficitní Ca, Zn a Fe. To vše je výsledkem srovnání s běžnou a vyváženou stravou určenou pro všežravce (**Key, 2006**). Veganská strava byla také srovnána s tzv. středomořskou stravou (**Castané a Antón, 2017**), kde nebyl zjištěn významný rozdíl ve vybraných nutričních parametrech, dokonce středomořská dieta byla deficitní z pohledu obsahu některých mikronutrientů. Ve vědeckých databázích existuje velké množství původních vědeckých prací, které srovnávají obsah jednotlivých živin s běžnou dietou a mají bezesporu vypovídající hodnotu. Pokud však chceme vynést nějaké obecné pravidlo, je potřeba porovnávat studie, ve kterých použili autoři meta-analýzu. Celkem 26 studií zabývajících se obsahem zinku ve vegetariánské stravě a koncentrací Zn v plasmě u vegetariánů byla použito pro meta-analýzu (**Foster et al., 2013**). Bylo zjištěno, že populace vegetariánů může opravdu být v rizikové skupině, která má nízký příjem Zn a jeho následnou nižší koncentraci v plasmě ve srovnání s ne-vegetariány. Tento rozdíl byl však závislý na dalších faktorech, např. geografická lokace zkoumaných subjektů, nebo zda šlo o vyspělou či rozvojovou zemi. Významný rozdíl byl také mezi vegetariány muži a ženami.

Mezi další rizikové nutriční parametry patří nízký obsah vitamínů B₁₂ (kobalamin). Tento vitamín se vyskytuje pouze v živočišných produktech. V práci **Obersby et al. (2013)** bylo použito celkem 17 klinických studií porovnávající obsah vitamínu B₁₂ mezi jednotlivými skupinami. Pouze ve dvou studiích nebyl zjištěn významný rozdíl mezi sérovou koncentrací vitamínu u skupiny vegetariánů (veganů) a všežravců. Nízká hladina vitamínu B₁₂ má za následek nárůst plasmatické koncentrace homocysteinu, látky, která slouží jako důležitý biomarker chronického onemocnění oběhové soustavy. I přesto, že vegani mají možnost získat tento vitamín konzumací řas, bylo doporučeno využívat farmakologické preparáty.

Železo, jako klíčový prvek pro správnou krevotvorbu, je v rostlinném materiálu vázán v komplexech s kyselinou fytoovou a je tak pro člověka hůře dostupný na rozdíl od tzv. hemového železa (železo součástí myo- a hemoglobinu). V prospěch veganství však hovoří vysoký příjem vitamínu C, který výrazně zlepšuje absorpci nehemového železa z rostlinné stravy (**Craig, 2009**). Přesto odborníci doporučují suplementy pro těhotné a kojící ženy.

Dalším nutričním prvkem, který může být deficitní u veganů, je vápník. Ten je spolu s vitamínem D klíčovým minerálem pro správnou tvorbu kostní hmoty. Srovnáním stravy veganů a vegetariánů (*semi, pesco*) bylo zjištěno, že vegani mají nejnižší příjem Ca, který je dokonce i pod doporučenou výživovou hodnotou (**Clarys et al., 2014**). I přesto nemusí veganská strava výrazně snižovat hustotu kostní hmoty, protože její tvorba není pouze důsledkem součinnosti vápníku a vitamínu D, ale i dalších mikro a makronutrientů. Z přehledového článku vyplývá, že veganská strava poskytuje adekvátní přísun živin pro zdravý vývoj kostí a má podobný vliv na jejich hustotu a pravděpodobnost zvýšené lámavosti, jako při běžné dietě (**Mangels, 2014**). Meta-analytickým přístupem bylo zjištěno, že hustota kostní hmoty je u veganů opravdu nižší (asi o 6%), což však není z klinického hlediska významný rozdíl (**Ho-Pham et al., 2009**).

2. Civilizační nemoci

Riziko vzniku srdečně-cévního onemocnění je úzce spjato s celkovou životosprávou, fyzickou aktivitou, nutričním složením a genetickou predispozicí. Z biochemických hodnot, které predikují zvýšené riziko vzniku onemocnění oběhové soustavy, jsou veřejnosti nejznámější obsah cholesterolu (jeho frakce HDL a LDL) a celkový obsah tuků (triacylglycerolů) v plasmě. Vzhledem k nižšímu obsahu nasycených mastných kyselin a nižšímu příjmu energie, vyššímu příjmu polynenasycených mastných kyselin a vlákniny, je veganská strava ideální pro snižování rizika SCO. Je nutná veganská strava? Meta-analýza výsledků klinických kontrolovaných studií prokázala, že veganská strava vede k významnému snížení obsahu celkového cholesterolu a LDL částic, zatímco snížení HDL částic není významné (**Dinu et al., 2017**). Celková mortalita na SCO se u veganů také významně snížila. Riziko vzniku SCO se může u veganů může být sníženo o 20-25 % ve srovnání se stravou určenou pro všežravce (**Harland a Garton, 2016**). V některých studiích byly dokonce prokázány benefiční účinky veganské stravy z krátkodobého hlediska, např. 7 dní veganské stravy zlepšilo některé biomarkery v moči (**Cosgrove a Johnston, 2017**), dodržování stravy po dobu 21 dní výrazně zlepšilo některé biomarkery oxidačního stresu (**Bloomer et al., 2011**). Riziko vzniku SCO souvisí také s příjmem polynenasycených mastných kyselin řady ω -3 a ω -6. Výrazně pozitivní účinky mají kyseliny eikosapentaenovou a dokosahexaenovou nacházející se zejména v rybím tuku. Veganská strava neobsahuje ryby a obsah těchto mastných kyselin v plasmě veganů je velice nízká, přesto je riziko vzniku SCO u veganů asi o 1/3 nižší, než u všežravců (**Sanders, 2014**). Pravděpodobně v rostlinné stravě existují další látky, které účinně pomáhají udržovat cévní systém v dobré kondici.

S rizikem srdečně cévních onemocnění souvisí také tělesná hmotnost. Snižováním hmotnosti tak, aby index tělesné hmotnosti nepřekročilo hodnotu 25, můžeme dosáhnout významného snížení rizika nejen SCO, ale i dalších nemocí (rakovina, diabetes 2. typu). Veganská strava vede k redukci hmotnosti, nicméně její účinky byly podobné jako u méně striktní diety lakto-, ovo-vegetariánů (**Bernard et al., 2015**). Zajímavostí této studie bylo zjištění, že vyšší redukce byla zaznamenána ve studiích s vyšší počáteční hmotností, převažovala u mužů a starších participantů a výše ztráty tělesné hmotnosti také rostla s délkou trvání studie. Na druhé straně, v jiné práci bylo zjištěno, že k vyšším redukcím hmotnosti docházelo u studií, které probíhaly méně než 1 rok (**Huang et al., 2015**). V této rešeršní práci bylo zjištěno, že veganskou stravou došlo vyšší redukci (-2,52 kg) ve srovnání s lakto-ovo-vegetariánskou dietou (-1,48 kg). **Harland a Garton (2016)** naopak zdůraznil, že veganská strava je stejně účinná pro snižování tělesné hmotnosti jako jiné redukční diety.

Mezi další onemocnění, která se sledují v souvislosti s veganskou stravou jsou diabetes 2. typu. Tato nemoc vzniká jako důsledek nesprávných stravovacích návyků, stejně tak nevhodným nutričním složením stravy. Konzumací rostlinné stravy lze lépe kontrolovat hladinu glukózy v krvi a riziko vzniku tohoto metabolického onemocnění se u veganů pohybuje o 20 % níže, než u ne-vegetariánské stravy (**Harland a Garton, 2016**). Kromě rizika vzniku může rostlinná strava také pomoci při léčení již vzniklé nemoci. Bylo prokázáno, že pomáhá redukovat vznik mikromuskulárních a makromuskulárních komplikací, které se mohou vyskytovat u pacientů trpících diabetem 2. typu (**McMacken a Shah, 2017**).

3. Negativní aspekty veganské stravy

Dieta s převahou rostlinných produktů může být také riziková převážně z hygienických důvodů. Kontaminovaná zelenina byl v mnoha případech příčinou vážných alimentárních nákaz (Osimani *et al.*, 2018), zejména byla-li konzumována čerstvá nebo minimálně tepelně opracovaná (saláty). V našich dřívějších studiích jsme prokázali, že minimální tepelné úpravy sušením do 40°C nevedou k redukci mikroorganismů, ale dokonce k jejich množení (Brožková *et al.*, 2016). V případě pacientů s potlačenou imunitní reakcí (chemoterapie) představuje syrová zelenina a ovoce poměrně zvýšené zdravotní riziko a proto smí konzumovat pouze stravu tepelně upravenou. Na druhé straně lze konzumaci veganské stravy výrazně ovlivnit mikrobiální osídlení tlustého střeva. U veganů byl zjištěn nižší výskyt patogenních bakterií rodu *Enterobacteriaceae* a vyšší výskyt rodů s ochranou funkcí. Veganská strava také způsobila úbytek bakterií schopných konverze L-karnitinu na látky s pro-aterosklerotickým účinkem (Glick-Bauer a Yeh, 2014). U veganů bylo také prokázáno, že metabolické produkty střevních bakterií více ovlivňují plasmatické metabolity a mají tedy výraznější účinek na celý organismus. Zvýšení podílu rostlinných produktů v dietě mělo za následek snížení cytotoxicity a genotoxicity fekálních vzorků, nicméně autoři zjistili, že veganská strava je v tomto ohledu rizikovější než strava lakto-ovo-vegetariánů (Federici *et al.*, 2017). Zvýšený podíl ovoce a zeleniny ve stravě je také svázán s vyšším rizikem příjmu některých druhů pesticidů (Van Andenhaege *et al.*, 2009). Zelenina (zejména listová) je také často významným zdrojem dusičnanů a panel CONTAM při EFSA uvedl, že zhruba u 2,5 % populace může být překročen doporučený denní příjem pro dusičnany (EFSA, 2008).

Závěr

Veganská strava má bezesporu mnoho výhod pro lidské zdraví, nicméně existují studie, ve kterých diety založené striktně na rostlinných produktech vykazují méně pozitivní efekt ve srovnání s dalšími typy vegetariánských diet. Zařazení vyššího podílu ovoce a zeleniny (min. 400 g/den), cereálních produktů a mléčných výrobků nebo vajec do jídelníčku přináší dle vědeckých bádání pozitivní efekt pro naše zdraví. Zdá se, že každodenní konzumace masa a zejména masných výrobků není pro náš organismus nezbytná.

Literatura:

- BERNARD, N.D., S.M. LEVIN, Y. YOKOYAMA. A systematic review and meta-analysis of changes in body weight in clinical trials of vegetarian diets. *Journal of the Academy of Nutrition and Dietetics*. 2015, 115(6), 954-969. DOI: 10.1016/j.jand.2014.11.016.
- BLOOMER, R.J., M.M. KABIR, J.F. TREPANOWSKI, R.E. CANALE, T.M. FARNEY. A 21 day Daniel Fast improves selected biomarkers of antioxidant status and oxidative stress in men and women. *Nutrition and Metabolism*. 2001, 8, 17 s. Dostupné na <http://www.nutritionandmetabolism.com/content/8/1/17>.
- BROŽKOVÁ, I., V. DVOŘÁKOVÁ, K. MICHÁLKOVÁ, L. ČERVENKA, H. VELICHOVÁ. Quality and Antioxidant activity of buckwheat-based cookies designed for a raw food vegan diet as affected by moderate drying temperature. *Plant Foods for Human Nutrition*. 2016, 71(4), 429-435. DOI: 10.1007/s11130-016-0580-3.

CASTANE, I. a A. ANTÓN. Assessment of the nutritional quality and environmental impact of two types of diet: A Mediterranean and vegan diet. *Journal of Cleaner Production*. 2017, 167, 929-937. DOI: 10.1016/j.jclepro.2017.04.121.

CLARYS, P., T. DELIENS, I. HUYBRECHTS, P. DERIEMAEKER, B. VANAELST, W. DE KEYZER, M. HEBBELINCK, P. MULLIE. Comparison of nutritional quality of the vegan, vegetarian, semi-vegetarian, pescovegetarian and omnivorous diet. *Nutrients*. 2014, 6, 1318-1332. DOI: 10.3390/nu6031318.

COSGROVE, K., C.S. JOHNSTON. Examining the impact of adherence to a vegan diet on acid-based balance in healthy adults. *Plant Foods in Human Nutrition*. 2017, 72, 308-313. DOI: 10.1007/s11130-017-0620-7.

CRAIG, W.J. Health effects of vegan diets. *American Journal of Clinical Nutrition*. 2009, 89(suppl.), 1627-1633. DOI: 10.3945/ajcn.2009.26736N.

DINU, M., R. ABBATE, G.F. GENSINI, A. CASINI, F. SOFI. Vegetarian, vegan diets and multiple health outcomes: a systematic review with meta-analysis of observational studies. *Critical Reviews in Food Science and Nutrition*. 2017, 57(17), 3640-3649. DOI: 10.1080/10408398.2016.1138447.

Dostupné na <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.2903/j.efsa.2008.689/epdf>.

EFSA. Opinion of the Scientific Panel on Contaminants in the Food chain on a request from the European Commission to perform a scientific risk assessment on nitrate in vegetables. *The EFSA Journal*. 2008, 689, 1-79.

FEDERICI, E., R. PRETE, C. LAZZI, N. PELLEGRINI, M. MORETTI, A. CORSETTI, G. CENCI. Bacterial composition, genotoxicity, and cytotoxicity of fecal samples from individuals consuming omnivorous or vegetarian diets. *Frontiers in Microbiology*. 2017, 8, article no. 300.

FOSTER, M., A. CHU, P. PETOCZ, S. SAMMAN. Effect of vegetarian diets on zinc status: a systematic review and meta-analysis of studies in humans. *Journal of the Science of Food and Agriculture*. 2013, 93, 2361-2371. DOI: 10.1002/jsfa.6179.

GLICK-BAUER, M. a M.C. YEH. The health advantage of a vegan diet: exploring the gut microbiota. *Nutrients*. 2014, 6, 4822-4838. DOI: 10.3390/nu6114822.

HARLAND, J., L. GARTON. An update of the evidence relating to plant-based diets and cardiovascular disease, type 2 diabetes and overweight. *Nutrition Bulletin*. 2016, 41, 323-338. DOI: 10.1111/nbu.12235.

HO-PHAM, L.T., N.D. NGUYEN, T.V. NGUYEN. Effect of vegetarian diets on bone mineral density: a Bayesian meta-analysis. *Journal of American Clinical Nutrition*. 2009, 90, 943-950. DOI: 10.3945/ajcn.2009.27521.

HUANG, R.-Y., C.-C. HUANG, F.B. HU, J.E. CHAVARRO. Vegetarian diets and weight reduction: a meta-analysis of randomized controlled trials. *Journal of General Internal Medicine*. 2016, 31(1), 109-116. DOI: 10.1007/s11606-015-3390-7.

KEY, T. J., P.N. APPLEBY, M.S. ROSSEL. Health effect of vegetarian and vegan diets. *Proceedings of the Nutrition Society*. 2006, 65, 35-41. DOI: 10.1079/PNS2005481.

MANGELS, A.R. Bone nutrients for vegetarians. *American Journal of Clinical Nutrition*. 2014, 100(suppl.), 469-475. DOI: 10.3945/ajcn.113.071423.

MCMACKEN, M. a S. SHAH. A plant-based diet for the prevention and treatment of type 2 diabetes. *Journal of Geriatric Cardiology*. 2017, 14, 342-354. DOI: doi: 10.11909/j.issn.1671-5411.2017.05.009.

OBERSBY, D., D.C. CHAPPEL, A. DUNNETT, A.A. TSIAMI. Plasma total homocysteine status of vegetarians compared to omnivores: a systematic review and meta-analysis. *British Journal of Nutrition*. 2013, 109, 785-794. DOI: 10.1017/S000711451200520X.

OSIMANI, A., L. AQUILANTI, F. CLEMENTI. Bacillus cereus foodborne outbreaks in mass catering. *International Journal of Hospitality Management*. 2018, 72, 145-153. DOI: 10.1016/j.ijhm.2018.01.013.

SANDERS, T.A.B. Plant compared with marine n-3 fatty acid effects on cardiovascular risk factors and outcomes: what is the verdict? *American Journal of Clinical Nutrition*. 2014, 100(suppl.), 453-458. DOI: 10.3945/ajcn.113.071555.

VAN AUDENHAEGE, M., F. HÉRAUD, C. MENARD, J. BOUYRIE, S. MOROIS, S. LESTERLE, J.-L. VOLATIER, J.-C. LEBLANC. Impact of food consumption habits on the pesticide dietary intake: Comparison between a French vegetarian and the general population. *Food Additives and Contaminants-Part A Chemistry, Analysis, Control, Exposure and Risk Assessment*. 2009, 26(10), 1372-1388. DOI: 10.1080/02652030903031171.

Adresa autorů:

doc. Ing. Libor Červenka, Ph.D., Univerzita Pardubice, Fakulta chemicko-technologická, Katedra analytické chemie, Studentská 573, 53210 Pardubice, Česká republika, e-mail: libor.cervenka@upce.cz

Ing. Iveta Brožková, Ph.D., Univerzita Pardubice, Fakulta chemicko-technologická, Katedra biologických a biochemických věd, Studentská 573, 53210 Pardubice, Česká republika, e-mail: iveta.brozkova@upce.cz

Mgr. Zuzana Červenková, Univerzita Pardubice, Fakulta zdravotnických studií, Katedra ošetrovatelství, Průmyslová 395, 53210 Pardubice, Česká republika, e-mail: zuzana.cervenkova@upce.cz